

ВПЛИВ РИЗИКІВ НА ЦІНОУТВОРЕННЯ В КОМЕРЦІЙНИХ БАНКАХ УКРАЇНИ

Досліджено динаміку нормативів банківських ризиків НБУ та визначено кореляцію між рівнем кредитного ризику, ризику ліквідності, ризику інфляції та середньоринковими відсотковими ставками за банківськими депозитами та кредитами. Зроблено висновок, що вплив рівня ризику банківської діяльності на ціну банківської послуги знижується, якщо в цілому рівень ризику залишається задовільним

Постановка проблеми. Діяльність комерційних банків в Україні опосередкована значною сукупністю як зовнішніх, так і внутрішніх ризиків, які, безумовно, мають вплив на всі процеси банківництва, в тому числі і на процеси ціноутворення на банківські послуги. Врахування рівня ризикованості діяльності є обов'язковим етапом процесу ціноутворення в банку, оскільки невірне врахування ризиків в процесі встановлення цін на банківські послуги може призвести до розбалансування роботи банку, значних збитків від його діяльності та до проблем з власною ліквідністю та платоспроможністю. Простим наглядним прикладом врахування рівня ризику при визначенні вартості послуг комерційного банку є зважування кредитного відсотку на рівень інфляції в країні. Так відповідно, в 1996 р. в Україні індекс споживчих цін становив 140 %, а процентні ставки за кредитами у національній валюті – 77 %. Поступово зменшуючись, сьогодні індекс споживчих цін знизився до 114-118 %, і як наслідок такого зниження інфляційного ризику процентні ставки за кредитами у національній валюті знизилися до 17-23 % річних. Отже, зважена система ціноутворення, яка враховує усі можливі ризики діяльності, є запорукою стабільної та ефективної роботи будь-якого комерційного банку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні засади впливу банківських ризиків на функціонування комерційних банків в цілому та на процеси ціноутворення на процентні продукти широко досліджуються у світовій та вітчизняній науковій літературі. Серед зарубіжних вчених різні аспекти цієї проблеми вивчали: М. Фрост Стівен, Ю. Гойденко, Ф. Синки, Р. Адольф, Дж. Крамер, М. Олман, П. Роуз. Здобутки вітчизняної науки й практики в цьому науковому напрямку представлені у працях Т. Васильєвої, С. Леонова, С. Козьменка, В. Вітлінського, С. Наконечного, Н. Шаркодї, Н. Шульги та ін.

В той же час, враховуючи накопичені наукові здобутки щодо впливу банківських ризиків на функціонування комерційного банку та на його фінансовий стан, недостатньо дослідженими залишаються питання залежності процесів ціноутворення на банківські послуги від рівня банківських ризиків.

Окрім того, необхідно зауважити, що поза увагою залишилися питання розвитку процесів ціноутворення у вітчизняних комерційних банках з урахуванням різноманітності ризиків, притаманних суб'єктам банківської діяльності в Україні.

Мета дослідження. Формалізація впливу основних ризиків банківської діяльності на процеси ціноутворення в комерційних банках України.

Викладення основного матеріалу дослідження. Діяльність комерційного банку опосередкована значно більшим рівнем ризикованості в порівнянні з іншими формами бізнесу. Це, в першу чергу, пов'язано із самою сутністю банківської діяльності. Відповідно, підвищений рівень ризикованості діяльності прямо впливає на прийняття будь-яких управлінських рішень, в тому числі – стосовно ціноутворення на послуги комерційних банків.

Крім того, відомо, що ризики банківської діяльності тісно пов'язані між собою і зазвичай зміна одного з них веде до зміни іншого. Тому в процесі управління комерційним банком необхідно враховувати не лише ризики власної діяльності, але й ризики своїх контрагентів, ризик зміни зовнішнього середовища тощо. Виникнення та загострення ризиків обумовлюють зміни в цінній політиці банків щодо власних банківських продуктів.

Кредитний ризик, як ризик неповернення коштів, наданих у позику, є одним з визначальних факторів банківського ціноутворення на кредити і залежить від того, наскільки стабільним є фінансове становище позичальника. Прикладом такого впливу може бути знижка кредитної ставки для постійних, сумлінних клієнтів або підвищена ціна на кредити для сумнівних кредиторів. Крім того, така різниця в ціні на кредити може обумовлюватись вартістю додаткових резервів, створених банком, на випадок неотримання позичених коштів.

Досліджуючи рівень впливу кредитного ризику на процеси банківського ціноутворення в Україні (рис. 1), за показник рівня кредитного ризику було обрано узагальнене по всій банківській системі значення нормативів Національного банку України щодо кредитного ризику банків.

Рис. 1. Динаміка рівня кредитного та ставок за кредитами в банках України у 2008-2010 рр. (складено автором на основі [8, 9])

З огляду на дані, представлені на рис. 1, можна зробити висновок про відсутність чіткого взаємозв'язку та сильного прямого впливу рівня кредитного ризику в банківській системі

України на середній рівень цін на банківські кредити. Дана динаміка також підтверджується розрахунком показника кореляції між даними двома показниками (табл. 1).

Таблиця 1. Динаміка рівня кореляції між значеннями нормативів НБУ стосовно кредитного ризику для банківської системи України та середньозваженою ринковою ставкою на банківські кредити (розраховано автором на основі [8, 9])

Значення коефіцієнтів кореляції	Роки		
	2008	2009	2010
Коефіцієнт кореляції нормативу максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента та середньої кредитної ставки	0,372	0,479	0,051
Коефіцієнт кореляції нормативу великих кредитних ризиків та середньої кредитної ставки	0,343	- 0,511	0,210
Коефіцієнт кореляції нормативу максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру та середньої кредитної ставки	- 0,689	0,776	0,119

Як свідчать дані, представлені в табл. 1, рівень кореляції між середньозваженою ринковою кредитною ставкою та рівнем кредитного ризику банківської системи України в більшості випадків є незначним (менше 0,5), що вказує на слабкий зв'язок між даними величинами. Крім того, можна помітити, що в різні роки один і той же коефіцієнт кореляції змінює знак, вказуючи таким чином на непостійність взаємодії даних показників. Такі результати розрахунків можна пояснити тим, що протягом аналізованого періоду значення даних нормативів коливалися в допустимих межах та не переходили критичну межу, а отже ситуація з рівнем ризику була в цілому стабільна по системі і більший вплив мали інші ціноутворюючі чинники. Можна припустити, що у випадку різкого виходу даних нормативів за допустимі межі наслідком буде миттєва реакція ринку в бік підвищення кредитних ставок. В підтвердження даного припущення можна сказати, що в 2009 р., який відзначився посиленням кризових явищ у вітчизняному фінансовому секторі, відбулося посилення зв'язку між аналізованими значеннями нормативів ліквідності та кредитною ставкою, хоча в цілому його не можна охарактеризувати як сильний (понад 0,9).

Іншими видом ризику, який постійно контролюється менеджерами банку та впливає на процеси ціноутворення на послуги комерційних банків, є ризик ліквідності, який може бути як наслідком завищеної ціни на банківські послуги, так і результатом безпідставного падіння їх ціни. Тому для банків важливо зважено підходити до встановлення цін на банківські послуги та враховувати потенційні умови зменшення або збільшення їх ціни. Особливої ваги це набирає з огляду на те, що ризик ліквідності зазвичай є прогнозованим ризиком і виникає у випадку помилкового прогнозу чи його раптової зміни, що мало місце в останні роки під час фінансової кризи, коли ситуація на вітчизняному кредитному ринку значно погіршилась через масове і швидке зняття депозитів.

Досліджуючи вплив ризику ліквідності на процеси ціноутворення на банківські депозити в Україні (рис. 2), за показник рівня ризику ліквідності було обрано узагальнене по всій банківській системі значення нормативів Національного банку України щодо ризику ліквідності банків.

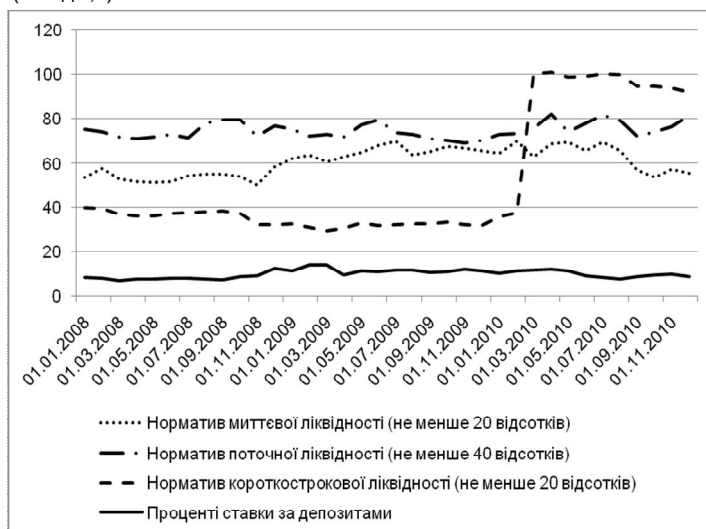

Рис. 2. Динаміка рівня ризику ліквідності та банківських депозитних ставок в Україні у 2008-2010 рр. (складено автором на основі [8;10])

За результатами рис. 2 не можна зробити однозначних висновків щодо впливу рівня ризику ліквідності на середній відсоток по банківським депозитам, оскільки аналізовані показники не відзначаються особливою однотипною динамікою протягом аналізованого періоду, хоча на певних проміжках можна помітити взаємопов'язану динаміку процентних ставок за депозитами та нормативами поточної

ліквідності та короткострокової ліквідності. В цілому ж можна зробити висновок про незначний вплив рівня ліквідності банківської системи України на рівень цін по банківським депозитам. Дана динаміка також підтверджується відповідним розрахунком показників кореляції між досліджуваними показниками (табл. 2).

Таблиця 2. Динаміка рівня кореляції між значеннями нормативів НБУ стосовно ризику ліквідності для банківської системи України та середньозваженою ринковою ставкою на банківські депозити (розраховано автором на основі [8, 10])

Значення коефіцієнтів кореляції	Роки		
	2008	2009	2010
Коефіцієнт кореляції нормативу миттєвої ліквідності та середньої ставки за банківськими депозитами	0,445	- 0,314	0,334
Коефіцієнт кореляції нормативу поточної ліквідності та середньої ставки за банківськими депозитами	0,270	- 0,046	- 0,266
Коефіцієнт кореляції нормативу короткострокової ліквідності та середньої ставки за банківськими депозитами	- 0,625	- 0,456	- 0,279

Як свідчать дані табл.2, рівень кореляції між середньозваженою ринковою депозитною ставкою та рівнем ліквідності банківської системи України є незначним (менше 0,5) та вказує на слабкий зв'язок між даними величинами. Серед досліджених зв'язків можна виділити зв'язок між значеннями нормативу короткострокової ліквідності банківської системи України та ринкової депозитною ставкою. Хоча протягом аналізованого періоду даний зв'язок зменшувався, в цілому є незначним, проте можна помітити, що коефіцієнт кореляції для даного зв'язку завжди був від'ємним, що вказує

на різнонаправлену динаміку даних показників. Тобто при зростанні короткострокової ліквідності банківської системи України рівень депозитних ставок знижується, що повністю відповідає теоретичним засадам оцінки впливу рівня ризику ліквідності на депозитний відсоток. Дана динаміка вказує на те, що фінансовий ринок перенасичується залученими ресурсами, при цьому не маючи напрямків для їхнього використання. Це, в свою чергу, обумовлює надмірну ліквідність банківської системи та зниження рівня ставок за банківськими депозитами. В цілому слабкий взаємозв'язок між досліджуваними

показниками можна пояснити тим, що протягом аналізованого періоду значення аналізованих нормативів ліквідності були в допустимих межах та не переходили критичну межу, а отже ситуація з рівнем ризику була в цілому стабільною по системі і більший вплив мали інші ціноутворюючі чинники.

Чималий вплив на банківське ціноутворення також справляє процентний ризик, який пов'язаний з невизначеністю майбутньої динаміки та рівня процентних ставок. Він обумовлює ціноутворення як на депозити, так і на кредити. Управляючи даним видом ризику, комерційні банки орієнтуються на очікуваний, прогнозований рівень ринкових ставок.

Крім того, страхуючись від ризику інфляції комерційним банкам слід враховувати динаміку грошової маси в країні.

Надаючи кошти фізичним та юридичним особам в позику, комерційний банк за нормальних умов повинен отримати економічний прибуток від такої діяльності, що можливо лише за умови врахування знецінення грошей в часі. Отже існує взаємозалежність між рівнем інфляції в країні та кредитною ставкою на фінансовому ринку. Дана взаємозалежність чітко простежувалася в 1990-ті роки під час гіперінфляції, коли зростаючий рівень інфляції призводив до стрімкого росту банківського відсотку. Таким чином, можна зробити висновок, що відсоток за банківським кредитом має обов'язково враховувати ризик інфляції. Проте обов'язково слід відмітити, що динаміка грошової маси відображає не тільки інфляційні процеси на ринку, але й загальну пропозицію грошей на ринку (рис. 3).

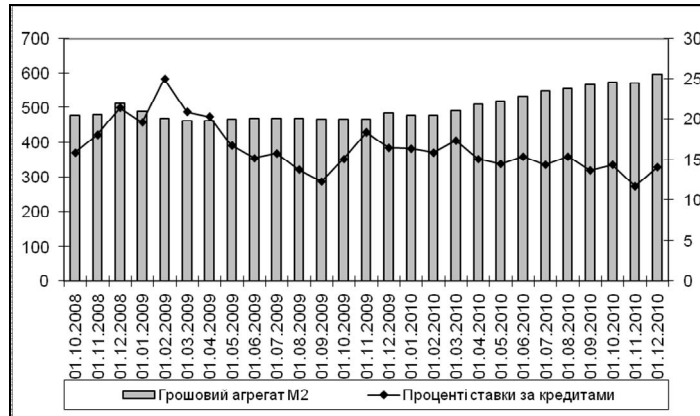

Рис. 3. Динаміка грошового агрегату М2 та процентних ставок за кредитами в Україні в 2008-2010 рр. (складено автором на основі [9])

Аналізуючи динаміку середніх процентних ставок за кредитами та грошового агрегату М2, можна зробити висновок, що в цілому ціноутворення на кредити в Україні реагує належним чином на зміни грошової маси. Так, зниження грошової маси на початку 2009 р. змусило комерційні банки підвищити ціни на власні кредити, що в цілому є логічним, оскільки зниження пропозиції грошей на ринку різко призвело до зростання їхньої вартості. І навпаки, поступове нарощення грошової маси з початку 2010 р. призвело до зниження загального рівня кредитного відсотку. Проте зміна кредитного відсотку не є пропорційною змінам грошової маси. В цьому якраз і проявляється врахування ризику інфляції та частково процентного ризику, пов'язаного зі зміною обсягу пропозиції грошей на кредитному ринку, оскільки вітчизняні комерційні банки коригують власні ціни в залежності від очікуваного рівня інфляції та очікуваного рівня процентних ставок в майбутньому, а не від фактичних змін обсягів грошової маси в країні. Враховуючи, що протягом останніх років індекс інфляції в Україні залишається приблизно на одному рівні, можна стверджувати, що динаміка кредитних ставок сильніше реагує на зміни грошової маси, ніж на рівень інфляції в країні. Саме тому динаміка даних показників є різнонаправленою протягом останніх років, а відповідні зміни не є прямопропорційними.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Врахування ризиків діяльності комерційного банку є необхідним етапом в процесі ціноутворення на послуги комерційних банків. Проведене дослідження показало, що протягом останніх трьох років кореляція між цінами на банківські послуги та рівнем кредитного ризику і ризику ліквідності є слабкою, що вказує на низьку їх взаємозалежність. Такий взаємозв'язок можна пояснити тим, що вітчизняні комерційні банки повністю виконують нормативи відповідних ризиків і в цілому підтримуються рівні кредитного ризику та ризику ліквідності на прийнятному, безпечному рівні. За таких умов на перше місце у банківському ціноутворенні виходять різноманітні внутрішні та ринкові чинники, які і призводять до відповідних коливань у відсоткових ставках. В свою чергу, незначне коливання рівня зазначених ризиків не завжди призводить до відповідних змін у цінах на послуги комерційних банків, оскільки відповідні нормативи ризиків продовжують задовольнятися і банк почуває себе у відносній безпеці.

Проте цілком можливо припустити, що при значному підвищенні рівня ризику банківської діяльності, наслідком якого може стати загроза нестабільності діяльності банку, відповідно відреагує і рівень цін на послуги комерційних

банків. На нашу думку, саме подальші дослідження впливу різкого та суттєвого зростання рівня ризику на процеси ціноутворення в комерційних банках України є актуальними та необхідними, оскільки вони створюють наукове підґрунтя щодо антикризового управління цінами на банківські продукти.

Список використаної літератури:

1. Фрост С.М. Настільна книга банківського аналітика: Гроші, ризики і професійні прийоми / М. Стивен Фрост; пер. з англ.; за наук. ред. М.В. Рудя. – Дніпропетровськ: Баланс Бізнес Букс, 2006. – 672 с.
2. Гойденко Ю.Н. Ценообразование в коммерческих банках: ориентация на выживание [Текст]: монография / Ю.Н. Гойденко, Ю.В. Рожков. – Иркутск: Изд-во БГУЭП, 2005 (Хабаровск). – 431 с.
3. Синки Джозеф Ф. мл. Управление финансами в коммерческих банках / Под редакцией Р.Я. Левиты, Б.С. Пинскера. – М.: Catallaxy, 1994. – 820 с.
4. Adolf R., Cramer J. and Ollmann M. Die Bewertung von Kreditinstituten – ein Modell zur Ermittlung des Ertragswertes, Die Bank No 10, 1989, 546-554.
5. Роуз П. Банковский менеджмент: Пер. с англ. / П. Роуз. – М.: Дело, 1997. – 743 с.
6. Вітлінський В.В. Кредитний ризик комерційного банку: Навч. посіб. за ред. В.В. Вітлінського. – К.: Знання, КОО, 2000. – 252 с.
7. Шаркаді Н.В. Управління банківськими ризиками як основа формування залучених ресурсів банків // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 5. – С. 45–53.
8. Динаміка дотримання банками України економічних нормативів на 2008-2010 рр. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт НБУ. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>
9. Вартість кредитів за даними статистичної звітності банків України на 2008-2010 рр. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт НБУ. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>
10. Вартість строкових депозитів за даними статистичної звітності банків України на 2008-2010 рр. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт НБУ. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>

КОТЛЯРЕВСЬКИЙ Олег Вікторович – аспірант кафедри менеджменту Державного вищого навчального закладу "Українська академія банківської справи Національного банку України"

Наукові інтереси:

- ціноутворення в комерційному банку,
- вартість банку,
- вартісно-орієнтоване управління